

vábbi kutatás irányát (egy-
több kisebb jelentőségű,
régóta elhanyagolt írók tárgyalásánál s
egy-egy irodalmi áramlatok rajzánál
érezünk néha bizonyos kételyeket).
Egy szóval az irodalomtörténetírói-
oktatói tekintély és a tudományos
őszinteség között kell ebben az
esetben egészen szükségesnek
nevezhető kompromisszumot
kialakítani.

Befejezésül egy idézet: „Ez a
könyv a mai magyar olvasó számára
íródott, első vázlatos leltárként,
elgazító útmutatóul irodalmi
örökségének kincstárához.” A művé-

szi és tudományos életben ritkán
megnyilvánuló szerénység példája
ez a mondat (talán ez is a munka
kollektív jellegéből fakad). Jó
leltár, jó eligazítás ez a könyv.
Haszonnal forgathatja a mai
olvasó, de nemcsak a nyájas, az
érdeklődő, hanem az egyetemi
hallgató, a magyar szakos, az
irodalomtanár, az újságíró, az
irodalomtörténet szakembere.
Tehát irodalmi kultúránk
rajongói, jelenlegi és eljövendő
örzői és terjesztői egyaránt.

Wéber Antal

KRÚDY GYULA: ÍRÓI ARCKÉPEK I—II.

Válogatta, az utószót és a jegyzeteket írta Kozocsa Sándor. Magvető Budapest, 1957.

Közhely, hogy a művészi arckép nemcsak a modellt ábrázolja, hanem a kép alkotóját is; csak másodsorban hasonmás, elsősorban műalkotás, amely inkább a művész személyazonosságát igazolja, nem a modellét. Ez több is, mint statisztikailag bizonyítható tény. Alapvető követelmény ez, még az „írói arckép” műfajában is, amely pedig bonyolultabb feladat elé állítja a művészt, mint ecsettel, vésővel dolgozó társát, hiszen a szó eszközével olyan modellt kell megörökítenie, aki ugyanezzel az eszközzel, a maga írói művében, ha közvetve, ha áttételesen is, már megalkotta saját portréját.

Krúdynál ez a nehézség legtöbbször föl sem merül: mintha egy írónak műve nem is volna, úgy hallgat róla, szinte tudomásul sem veszi. „Krúdy, arcképei”: koráról, elsősorban azonban önmagáról szóló vallomások — mondja utószavában Kozocsa Sándor, aki e két kötet gazdag, bár egyetlen értékű anyagát válogatta és jegyeztelte. (A válogatásról — mint a legtöbb válogatásról — bizonyára lehetne vitatkozni, a jegyzetek azonban vitathatatlanul semmilyen célnak sem felelnek meg: az irodalomtörténeésnek alig nyújtanak valamit, a nagyközönségnek meg éppen semmit, pedig ezekben a Krúdy-írásokban elég bőven akad olyan név, utalás, amely, jegyzet híján, holt adat az olvasó számára.)

Kozocsa megállapítja, hogy „Krúdy nem úgy látta író-kortársait és azok mozgalmait, mint az irodalomtörténetírók. Nem azt szemlélte az irodalomban, ami az írott emlékek történetét jelenti. Őt az örökké változó élet tükröződései érdekelték, s az írói törekvésekben azt tartotta följegyeznivalónak, hogy miképpen jelentkezik az élet a műben.”

Ha olykor mégis szó esik a műről, maga Krúdy is hangsúlyozza, hogy megjegyzései nem irodalomtörténeti jellegűek: „Amde mindez az irodalomtörténetre tartozik, mi csak a költő tragikumát látjuk egyelőre

a bús kávéházi vendégben” stb. (I. 433.) Teljesen mellékes, hogy ezt véletlenül egy irodalomtörténeti szempontból jelentéktelen költővel, Rudnyánszky Gyulával kapcsolatban mondja. Magatartása ugyanez az irodalom nagyjaival szemben is. Pl. Vajda János esetében is láthatólag a „költő tragikum”, Bartos („Niobe”) Rózával kötött szerencsétlen házassága érdekli, nem a költészet. „Versek születtek Niobe Róza kedvéért, de erről beszéljen az irodalomtörténelem.” Csillaggal még külön is jelzi, hogy e kis illetéktelen kitérés után a maga területére érkezik végre: „Ki tudja, meddig tartott volna Vajda János boldogsága, ha a vakeset egy olyan kemény kacsa nem kormányoz a pesti piacra, amelyet még Bartos Róza sem tudott porhanyóra megsütni.” (I. 310.) A kemény kacska létének, mint történeti ténynek bizonyítása egy Vajda-levéllal: akár tudatos paródiája is lehet az irodalomtörténeti dokumentációnak. De a paródia, ha van is, csak esetleges, alkalmi ráadás itt. A kemény kacska végzettszerű megjelenésének groteszk története elsősorban kitűnő példa arra, hogy Krúdy írói arcképeiben — akár csak egyéb műveiben — a tényszerű, történetileg hiteles valóságem legtöbbször valami kuriózum, akár alkalmi megemlékezést, jubileumi köszöntőt, nekrológot, akár irodalmi riportot, anekdotát, zsánerkép-szerű tárca-novellát, akár olyan hangulatnovellát ír, mint a Kemény-arckép, a *Zsigmond utolsó szava*”, amelyet méltán tart Kozocsa az „egyik legmeggrázóbb és művészi szempontból tökéletesen felépített” Krúdy-elbeszélésnek.

Hogy mennyire a kuriózum vonzza Krúdyt, bizonyítja egy sereg név, amelyeknek viselői nem írói értékekkel lettek arra méltók, hogy arcképüket megrajzolja: a bankóhamisító Benedek Aladár, a „királyné költője”; Kálnay László, nyiregyházi ügyvéd, Krúdy ifjúkori öreg bohém-cimborája, akit

Rákosi Jenő fedez fel, mint „fiatal” tehetséget; Gáspár Imre, a beteges hajlamú újságíró, aki ifjúkorában saját halálhírért közölteti egy lapban, kíváncsiságból, vajon milyen hatást vált ki a hír az újságírók világában; Komócsy József, a „vendéglők költője”, akinek nevét a Komócsy-vesepescsénye őrizi; vagy Petőfi szerencsétlen sorsú fia, „Zoltánka”, aki még névleg sem író, hanem korhely vándorszínesz.

Az irodalom második, harmadik vonalába vagy még oda sem tartozó írók arcképehez viszonyítva a nagyokról rajzolt portrék sem mutatnak lényeges különbséget. Olykor még szürkébbek is amazoknál. Bármennyire helytálló is, amit Krúdy pl. Kazinczyról mond és a nyelvújításról, „az új, vértelen, nemzeti forradalom”-ról (I. 34.), Kazinczy arcképe élettelen: az emberről kapott személyes élmény, vagy a még friss, eleven legenda híján az író művéből kell anyagot s ötletet merítenie Krúdynak. Még legkedvesebb költőjéről, az életével és eltűnésével sok életrajzi érdekességet szolgáltató Petőfiről is szürkébb képet fest, mint, mondjuk, Inczédy Lászlóról. A Pilvax-kávéház: történelem, legfeljebb kilugozott irodalomtörténeti legenda; viszont ifjúkorában maga is üldöngött a ferencvárosi Svertetzkyy-vendéglőben, „ahol a kocsmakertben nagyot dobant a kugli-golyó, nemzetiszínű volt a pohár, és estenden halkán, kocogva megjelent Inczédy László, hogy hiveivel megbeszélje a napi politikai eseményeket.” (I. 440.)

Kívétel számba megy, környezetéből ki is rí és irodalomtörténeti esszébe kívánczik pl. az a Jókairól szóló pársoros kaján remeklés, amelyben egyszerre villantja fel Krúdy az ember és író képét: „Valamiképpen mindig valamely őszinteség nélkül, görögütözes gyanúság érezhető, amikor a messzi években Jókai tollára veszi Petőfi nevét. Sohasem tudja neki elfelejteni és megbocsátani azt a félelmet, amelyet ifjúkorában okozott. Ez az élet-mumus még nyomtalan halálával is zavarba hozza Jókait, aminthogy annyira zavarba hozta egykor szeretetével, haragjával, bátorságával és erejével.” (I. 194.) Ami egyebet Jókairól mond: életrajzi érdekességek, apróságok, emberi gyengeségek, epizódok. Arany János: öreg, asztmás, bogaras „akadémiai titkok”, aki „ezüsthuszaskáit aggodalmasan olvasgatta: vajon kifutja-e belőlük egyszerű ebédje ára ott a felsőszigeti vendéglő teraszán, ahol Törs Kálmán, a tárcáíró mindennap rákot evett” (I. 234.), és aki „sohasem fordította meg a fejét, amikor a pajkos, lobogó Weismann kisasszonyok a szigeti bokrok közé elbújva, hangosan szavalták Toldi estéjét.” (I. 235.)

A kortársakról, nemzedéktársakról, íróbarátokról természetesen sokkal többet tud

és mond Krúdy, mint a régiekről. Többet, de lényegében nem mást. Hiába igaz, hogy Ady „költészete mindenkor útbaigazítója lesz azoknak a vándorlóknak, akik a jövőendő messzi éveiből visszakalandoznak ezekbe az időkbe, a huszadik század első fertályába, amint Ninive romjait is fel szökték keresni a passzionátus utazók” (II. 61.), emlékező-fütkben jobban megmarad a kép az Operaház közfinkszét meglövegoló költőről, a „vidéki-fi” jelző, vagy egy mondat Ady üstökéről, amely „Párizsban kezd... civilizálódni, és Ady mindenre kiterjedő gondosságára mutat, hogy hajának még akkor is tudott bizonyos vadságot kölcsönözni, amikor az már művadság volt” (II. 215.). És hiába pontos, helytálló, amit Bródy naturalizmusáról mond Krúdy, hiába találó és szellemes a megjegyzés, hogy Bródy „tetszett a fiataloknak; az irodalom kakasülőjéről messzibbre látnak, mint a földszint komótos zsöllyebérlői” (II. 238.), a Bródyról szóló írásokból mégis másra emlékszünk elsősorban: az ételreceptekre, amelyekkel Vénusz Amort, az irodalmi babérokra és gáláns kalandokra vágyó, Pestre szökött sánta vidéki asszonyt szórakoztatja Bródy; vagy arra, hogy a Royal Szálló nevét „rojól”-nak ejti: a szeszekre, amelyek fogyasztásával öngyilkosságára készül a Semmeringen; vagy arra, hogy öreg fejlett, a Görög-utca egy kis házában ablaka alatt állva, régi „nőies” kalandjaival mulattatja az ablakba könyöklő tabáni kisasszonyt s a függöny mögött hallgatózó anyját.

Különbség a kortársakról és a régiekről festett arcképek közt leginkább ennyi: a kortársakról szóló írásokban olyan nagy számban vonultatja fel Krúdy a korabeli Pest, e „középszerűségében és balkáni izléstelenségében zülledő város” furcsa alakjait, hogy a főszereplő néha elvész a sok statisztika közt. Nála egy alak létét csak az indokolja, ha egy sajátos légkör jelenségévé válna, sajátos hangulatot szuggérál. Ezért emlékszünk pl. az Adyról szóló írásokból Esperesre, vagy a „Kakasosház” többi vendégére, a ház úrnőjére, J. asszonyra, a „pesti sajtó öreganyjára”, vagy az orfeumból hajnali misére vonuló félvilági nőkre legalább olyan élénken, mint Adyra, aki maga is csak egy a „tegnapok ködlovagjai”, a jellegzetes Krúdyfigurák sorában.

Krúdy egyik-másik írói arcképe a megtevésztésig olyan, mintha a *Rezeda Kázmér szép élete*, vagy a *Hét bagoly* egy-egy fejezete volna, de egyetlen egyet sem lehetne becsempészni Kosztolányi, Babits, Schöpflin, vagy akár Jókai, Mikszáth írói arcképei közé, a szigorúan irodalomtörténeti arckép-sorozatokról nem is beszélve. Krúdy írói arcképei az irodalomtörténezt, az esztétát

pontosan azok elé a kérdések elé állítják, mint Krúdy bármilyen írása, egész életműve, hiszen valamennyiben ugyanaz nemcsak a stílus, a hang, hanem ami mindennél fontosabb: a művészi vízió is ugyanaz. Különös vízió ez: mintha egy kettős látszó hozná létre, amelynek két lencséje egymással teljesen ellentétesen működik. Az egyik torz, de borotvaéles körvonalakat mutat, nagy fény-árny ellentéteket, és közel hozza a képet; a másik távolít, s oly lágyan rajzol, hogy a fények és árnyak lehet-é finom átmeneteiben a körvonalak elmosódnak. A két kép nem fedi, mert nem is fedheti egymást, s hiányérzetet kelt.

Krúdyak azok a méltatói,¹ akik nem érik be annyival, hogy rájogásukat fejezzék ki irodalomtörténeti elemzés helyett, esztétikai értékelés címén pedig az író „gordonka” (ritkább változatban: „mélyhegedű”) hangján elandalodjanak, végső soron e hiányérzet okát kutatják, amikor Krúdy sajátos lírába oldódó realizmusának, emléké-, ábránd- és álomvilágának, múltbemenekülésének, területenkívüliségének, magányosságának titkait fessegetik. Válaszuk lényege ez: Krúdynál a történelem rostellán kihulló köznemesség idejétmúlt életszemlélete uralkodik: innen a nosztalgikus vágyódás a megszépítő és megszüpített múltba; a múlt szépítgetése viszont önmámítás: innen egyrészt a rezignáció, másrészt az irónia.

Mindez igaz, de nem egészen kielégítő. Kétségtelen, hogy „Krúdy Gyula igazi világa a kiegyezésétől az első világháborúig terjed”. (Kozocsa.) Csakhogy 67 után a megkésétt, éppen ezért hajszolt ütemű gazdasági fejlődés és a közjogi kérdéseknél megrekedt nemzeti politika ellentéte nemcsak a történelmi szerepét már eljátszott köznemesség pusztulását sietteti, hanem gátolja az egészséges magyar polgári fejlődést is. Krúdy alapvető társadalmi élménye nem kizárólag és talán nem is elsősorban a pusztulás, hanem a hiány, valami elikkadásának az élménye is. A köznemesi életszemlélettel körülbelül úgy van Krúdy mint ócska ruhájával a szegény ember: megtartja, jobb híján, néha büszkén is viseli, dacból, néha maskaraként, magamat gúnyolva érte.

Múltbavágyódása még bonyolultabb kérdés, mert nem arról van szó, ami egy eszményekért hevülő, hősokeket kereső, alapjában véve romantikus ironál egészen természetes volna, hogy a dicstelen jelenből a dicső-

séges múltba kívánczok vissza, mondjuk: Ferenc József korából vagy a Horthy-korszakból 48-ba, a reformkorba, vagy a Rákóczi szabadságharc idejébe, s a felidézett korból merít vígaszt és példát maga és olvasói számára. Ő — legalábbis igazán jelentős műveiben — mindig a kiegyezés és az első világháború közé eső idő elmúlt pillanatait ragadja meg, már a háború előtt is, tehát még csak nem is azzal az egyszerű és lélektanilag érthető esettel van dolgunk, hogy a világháború katasztrófájának és az azt követő gazdasági, politikai, erkölcsi, szellemi csőd láttán egy öregedő, betegeskedő s egyre nyomasztóbb anyagi gondok súlya alatt roskadozó író „régis szép, boldog békeidők”-ké stilizálja Ferenc József korát s ezt sírja vissza „ebben a kinarjult kezű, lábú országban” (II. 502.), „izgalmas, vergődő, siralomházkedvű napjainkban” (I. 95.), „ebben a korszakban, amelyet már eleven állapotában is megrökönyödve emlegetnek a kortársak” (I. 214.), egy olyan korszakban, amely „nem mert könyveket olvasni, nehogy ráeszméljen, hogy van egy másik világ is az ő rombadőlt világán kívül, ahol már az emlékezet se meri szárnyát megbenteni” (II. 532).

Igaz: az „elmúlt század regényes férfiai”-ban találja meg eszényképeit Krúdy, s leírja a még szubjektivitásában is menthetetlen túlzást, hogy „amíg maradnak közöttünk magyarok, akik a tizenkilencedik századból jöttünk át az új századba...., addig a hegycsúcsok tisztaságával, elérhetlenségével, isteni megközelíthetlenségével emelkedik ki a magyar történelem dombosvölgyes századaiból a XIX. század hegycsúcsa.” (I. 411—414.) S igaz az is, hogy leplezetlen irigységgel gondol Kiss Józsefre, aki „szép időket élt meg. Delelje arra az időre esik, amikor leggazdagabb volt Magyarország aranyban és tehetségben.” (I. 477.) De a nyolcvanas évekről ezt is mondja: „A kor hazug és színészkedő volt. . . Tiszaszlár robbantgatta az alig elhelyezkedett új társadalmat. . . Még egyszer felemelkedett az előregedett Magyarország, az elnyűtt, elpudvásodott, elmaradt régi világ. . . Szomorú, szégyenletes, elbutult kocsmahécc volt ez.” (I. 360—361.) És a milleniumi idők? „A svindlerek korszaka volt ez, az elmúlt század vége, amikor jó darabig nem mutatkozott más a politikai porondon, mint szélhámos.” (I. 439.) Bródyról írva így jellemzi a világháborút megelőző időt:

¹ Mátrai László: *Krúdy realizmusa*. Magyarok, 1948 — Sötér István: *Krúdy Gyula*. Romantika és realizmus. 1956. — Szauder József: Bevezetés *Krúdy Valakit elvisz az örök c.* kötetéhez. 1957. — Szabó Ede: Bevezetés a *Válogatott novellák c.* Krúdy-kötethez. Magyar Klasszikusok, 1957. — Kozocsa Sándor: Utószó az itt ismertetett *Írói arcképek*-hez.

Bródy „olyan korban született, amikor a nagy élnivágások mögött is ott lappangtak már a fáradozás, a nemtörődomség árnyai, a költőzködés előtti idő slendriánságai. Semmit se tett már a maga helyére, mert érezte, hogy menni kell a kornak, amelynek gyermeke volt. A változást, a hurcolkodást, a régi ház elhagyását minden és mindenki várta. Senki se vetett már olyan horgonyt élete hajójának, amely horgony szilárdan megmaradhasson helyén a levegőben lógó világháborúban.” (II. 446.)

Külön tanulmányt érdemelne az első világháború szerepe Krúdy írói fejlődésében, bár nem fordulópont, bizonyos látszatok ellenére sem, csak igen jelentős állomás. A teljes pusztulás és a várt kibontakozás csődje, a történelmi légüres tér kínzó élménye voltaképpen csak betetőzése az író alapélményének. Ne felejtjük el, hogy az utazó Szindbád alakjában, vagy a vörös postakocsi jelképében Krúdy már a háború előtt megtalálja a jelen kijátszásának, nem-vállalásának művészi lehetőségét. Már e „boldog, békés” Ferenc József-korban arra kényszerül, hogy a mindenkoriban jelentkező kielégületlenség érzését valamiféle sose-volt tegnap illúziójával próbálja csitítani. Már ekkor megteremtí a maga mitológiai világát, amely mindig az élményszerűen megtapasztalt valóság hangulati vetülete, sohasem a képzelet szülőtte csupán. Krúdy a legkevésbé sem „fantasztikus” író; képzelete mindig a valóságélmény taszítóerejétől kapja meg a szükséges kezdősebességet. A valóságtól csak el-

távolodni tud, elszakadni soha. Ezért képtelen igazán kitörni a valóság tér- és időbeli korlátai közül, akár a személyesen meg nem élt régebbi múlt, akár a jövő, az utópia, akár a fantasztikum irányába; bármilyen kényszerítő is a kielégületlenség érzése és a menekülés vágya, a mából csak a tegnapi jut el.

Az 1914-gyel kezdődő időszak egyrészt „légüres tér”. (Jellemző, hogy a háború kitörése után megért csaknem teljes két évtized egyetlen pillanatát sem stilizálja tegnapra az író!) Másrészt viszont az idő teljessége ez a kor, akár az élmény intenzitását, akár a művészi érettség fokát tekintjük. (A *Hét bagoly*, a *Boldogult úrfikoromban*, *Az élet álom* novellái, a *Rezeda Kázmér szép élete* mind a háború után születnek.) De bizonyos vonatkozásban a csőd kora is ez az idő Krúdy pályáján: éppen ereje teljében kerül legtávolabb annak a lehetőségétől, hogy kor-élményéből a kor nagy regényét megalkossa. A valóság pontos érzékelésének és az ábrándok kergetésének kettős igénye, sőt kényszere, az a „megoldhatatlannak látszó belső feszültség”, amelyről Kozocsa beszél, itt már olyan nagy, hogy a rezignáció és ironia villámhárítói nem mindig tudják levezetni, csak villámszerű kisülések, főleg a publicisztikai írásokban, de néha regényekben, novellákban is, s ezek egy-egy pillanatra olyan mélységekbe világítanak bele, amelyek egy művészi látomás ködein, páráin át máskor csak sejlenek.

Ruttkay Kálmán

MÓRA FERENC: VÉREIM. PARASZTJAIM*

Sajtó alá rendezte Madácsy László. A magyarázó szótárt összeállította Vajda László és Madácsy László. A jegyzetet írta Vajda László. Magvető Könyvkiadó, Bp. 1958. 488 l. Móra Ferenc összegyűjtött művei [1. kötet]. Szerkesztő Vajda László.

„Nem sok reményem van rá, hogy klasszikus legyen valaha” — írta Móra 1925-ben (165. l.) s valóban, irodalomtudományunk és irodalmi köztudatunk máig sem döntötte el megnyugtatóan, századunk klasszikusai közé számítsa-e a ragyogó tollú publicistát, elbájoló nagy csevegőt, kedveshangú, meleg humanista tárca-író, a magyar kisgyermek búvószavú mesemondóját. Egy ismertetés sem vállalkozhat arra, hogy pördöntő érveket sorakoztasson fel Móra sajátos klasszicitásának igazolására; ezt majd megérleli az idő. Az olvasók mindenestre már a huszasharmincas években, s könyvei népszerűségéből, kelendőségéből ítélve azóta is folyton

véleményt mondtak Móra életműve felől, s ha tudjuk is, hogy a közönségsiker olykor kérészteltű, divatos nagyságoknak is kijár, itt alighanem mégis másról van szó: egy mélyen emberi mondanivalójú, sajátos stílművészetű, nagy író maradandó életművéről vall az olvasók szeretete.

A szegedi recenzens nem tudja véka alá rejtteni lokálpatrióta örömét, hogy amit évek óta sürgetett, immár megvalósulóban: a szegedi klasszikusok egymásután jelennek meg sorozatos kiadásokban. Móra életművét egyszerre két sorozat is megkezdte közkinccsá tenni: az ifjúsági műveinek változott kiadása, mely e sorok írásakor már

* Péter László bírálata már szed. s alatt volt, amikor az *Irodalomtörténeti Közleményekben* (1953. 2—3. sz.) megjelent Vargha Kálmán kritikája ugyanerről a Móra-kötetről. A két szerző egy ástól függetlenül elzozott, kritikai észrevétel helyenkénti egyezéseinek oka a tárgyaló kiadvány szerkesztési elvének vitatható pontjaiban keresendő. (A szerk.)